

Changes in the Higher Education System in Uzbekistan during the 1950s and 1960s

Dilnoza AKHMADJONOVA¹

Andijan Region Center for Pedagogical Excellence

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2025

Received in revised form

5 October 2025

Accepted 10 November 2025

Available online

25 November 2025

Keywords:

law,
education,
higher education,
Communist Party,
politics,
ideology,
correspondence and evening
education, science and
culture,
internationalism,
production,
integration of education.

ABSTRACT

Based on available sources, the article examines the changes and achievements in the higher education system of the Uzbek SSR, as well as the problems that emerged in the field of education in the years following the adoption of the 1958 Law On Strengthening the Link Between School and Life and on the Further Development of the Public Education System of the USSR.

2181-1415/© 2025 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss11/S-pp392-396>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

1950-1960-yillarda O'zbekistonda oliy ta'lim tizimidagi o'zgarishlar

Kalit so'zlar:

qonun,
maorif,
oliy ta'lim,
kommunistik partiya,
siyosat,
mafakura,
sirtqi va kechki ta'lim,
fan va madaniyat,
"baynalminalchilik",
ishlab chiqarish,
ta'limni integratsiyalash.

ANNOTATSIYA

Maqolada O'zbekiston SSRda 1958-yilgi "Maktabning turmush bilan bog'lanishini mustahkamlash to'g'risida va SSSR xalq maorifi sistemasini yanada rivojlantirish haqida"gi qonun qabul qilingandan keyingi yillarda oliy ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, yutuqlar hamda ta'lim tizimida vujudga kelgan muammolarni mavjud manbalar asosida yoritishga harakat qilingan.

¹ Teacher, Andijan Region Center for Pedagogical Excellence.

Изменения в системе высшего образования Узбекистана в 1950-1960-х годах

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

закон,
народное образование,
высшее образование,
Коммунистическая
партия,
политика,
идеология,
заочное и вечернее
обучение,
наука и культура,
«интернационализм»,
производство,
интеграция образования.

В статье предпринята попытка на основе имеющихся источников осветить изменения и достижения в системе высшего образования Узбекской ССР, а также проблемы, возникшие в сфере образования в годы после принятия в 1958 году закона «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР».

1958-yil 12-noyabrda “Maktabning turmush bilan bog‘lanishini mustahkamlash to‘g‘risida va SSSR xalq maorifi sistemasini yanada rivojlantirish haqida”gi [1] qonunning qabul qilinishi munosabati bilan oliy ta‘lim tizimi oldiga ham talay vazifalarni qo‘ydi. Qonunning IV-Bobi “Oliy maktab to‘g‘risida” deb nomlanib, 27-moddasida oliy maktabni turmushga, ishlab chiqarishga yaqinlashtirishni, mutaxassislar tayyorlashning nazariy saviyasini fan va texnikaning eng so‘nggi yutuqlariga muvofiq kuchaytirishni talab etadi. Mamlakatda oliy ta‘lim sistemasini yanada rivojlantirish va takomillashtirish, mutaxassislarni amaliy va nazariy jihatdan yaxshiroq tayyorlashni ta‘minlashda o‘quv jarayonini uzviy ravishda ishlab chiqarish bilan bog‘lash vazifasi yuklangan edi [1].

Shundan kelib chiqib O‘zbekiston oliy o‘quv yurtlarida ham ta‘lim –tarbiya jarayonlarini chuqurlashtirish, o‘quv jarayonlarini uzviy ravishda ishlab chiqarish bilan bog‘lash borasida samaraliy ishlar olib borildi. Jumladan, Farg‘ona davlat pedagogika institutida ndi.1958 yilda oliy o‘quv yurtlariga 18,5 ming kishi yoki 1953 yildagiga nisbatan 5 mingdan ko‘proq talaba qabul qilindi. Yangi institutlar – Andijonda meditsina instituti, O‘rta Osiyo Meditsina-pediatrica instituti, Toshkentda fizkultura va elektrotexnika institutlari ochildi. Respublikadagi 31 ta oliy o‘quv yurtlarida o‘qib turgan talabalar 1959 yilda 88 ming kishiga yetdi [2.526].

1960-yilda O‘zbekistonda 31 ta oliy o‘quv yurti bo‘lgan. Jumladan, 4 ta tibbiyot instituti, 3 ta qishloq xo‘jaligi, 2 ta transport va aloqa, 3 ta sanoat qurilishi, 3 ta iqtisodiyot va huquq, 1 ta fizkultura va sport, 2 ta san‘at va kinematografiya, 13 ta o‘qituvchilar instituti bo‘lib ularda 139228 talaba tahsil olgan, shu jumladan, 46577 nafar xotin-qizlar tahsil olgan. Shundan kunduzgi bo‘limlarda 59 451 kishi tahsil olib, ulardan 19 958 tasi xotin-qizlar edi, kechki bo‘limlarda 12 232 talaba tahsil olgan bo‘lib, ulardan 5641 nafari xotin-qizlar edi. Sirtqi bo‘limlarda o‘qib turgan 67 395 kishidan 21 572 tasi xotin-qizlar edi [3.424].

1958-yilgi qonunning oliy ta'limga tegishli IV-bobining 29 moddasida sirtqi va kechki oliy o'quv yurtlarini mustahkamlash, statsionar oliy o'quv yurtlari bazasida kechki va sirtqi ta'lim shoxobchalarini rivojlantirish, yirik sanoat korxonalari va qishloq xo'jalik korxonalarining o'zida mutaxassislarni kechki va sirtqi ta'lim asosida tayyorlashni uyushtirish yo'li bilan kechki va sirtqi ta'limni butun choralar bilan yaxshilash va kengaytirish zarur deb topilsin, deya uqtirilgan edi [1]. Natijada qonun qabul qilingan davrdan boshlab O'zbekiston oliy o'quv yurtlarining sirtqi va kechki bo'limlari mavjud oliy o'quv yurtlariga talabalar qabuli yildan yilga oshirib borildi. Jumladan, 1963-1964-o'quv yilida O'zbekiston SSR oliy o'quv yurtlariga 34 889 nafar talaba qabul qilingan edi. Qabul qilingan talablarning 20 000 nafardan ko'prog'i sirtqi va kechki bo'limlarga qabul qilingandi. 1963-yilda 15147 nafar oliy ma'lumotli mutaxassislar ta'lim muassasalarida o'qishni tamomlab, sanoat korxonalari, kolxoz va sovxozlarga, qurilish tashkilotlariga, tibbiyot va boshqa muassasalarga ishga yuborildi [2.525].

O'zbekiston SSR oliy o'quv yurtlari sirtqi bo'limlarida tahsil olayotgan talabalarni darslik va o'quv adabiyotlari bilan ta'minlash, mavjud rus va boshqa tillardagi darsliklar hamda adabiyotlarni o'zbek tiliga tarjima qilib nashr etish holati ham juda og'ir ahvolda bo'lgan. Shu bois O'zbekiston SSR Ministrlar soveti tomonidan "Uzpedgiz" va "Uzgosizdat" oldiga darslik va o'quv adabiyotlarini, boshqa tillardagi kitoblarni o'zbek tiliga tarjima qilib nashr etish yuzasidan qattiq topshiriqlar berilgan [4.4].

1973-1974-o'quv yilida Qarshi pedagogika institutining sirtqi bo'limida o'qiyotgan talabalarining soni 5,6 ming kishiga yetdi. 1974-yilda institutning sirtqi bo'limida 3 mingdan ortiq talaba yoshlar tahsil olgan. Institutda 292 nafar professor-o'qituvchi, shu jumladan ikki nafar fan doktori va professorlar, 73 nafar fan nomzodlari faoliyat ko'rsatgan edi. Institutda 13 ixtisoslik bo'yicha o'qituvchilar tayyorlangan. O'qish o'zbek va rus tillarida olib boriladi. 25 ta kafedrada o'quv-tarbiya va ilmiy tadqiqot ishlari olib borilgan. 1970-1971-o'quv yilidan boshlab institutda tayyorlov bo'limi ham ochilgan [5.70].

1958-yil 12-noyabrda "Maktabning turmush bilan bog'lanishini mustahkamlash to'g'risida va SSSR xalq maorifi sistemasini yanada rivojlantirish haqida"gi qonunning 33-moddasi pedagogika institutlari va universitetlarida o'qituvchilar tayyorlashni yaxshilamoq, barcha maktablarni oliy ma'lumotli o'qituvchilar bilan ta'minlashga o'tishni tamomila tugallash kerakligini ko'zda tutib, boshlang'ich maktablar uchun o'qituvchilar tayyorlashni keng yo'lga qo'yish, agronomiya, chorvachilik, texnika va boshqa mutaxassis fanlar bo'yicha o'qituvchilar tayyorlashni tashkillash, pedagogika institutlarida o'qitishning ilmiy-nazariy saviyasini oshirmoq, o'qituvchilar tayyorlashda ishlab chiqarish va pedagogik praktikasining ahamiyatini kuchaytirish zarur deb topilgan edi[1].

Shundan kelib chiqib respublika pedagogik oliy ta'lim muassasalari hamda universitetlari o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda sezilarli o'zgarishlar ro'y berdi. O'quv jarayoni uzviy ravishda ishlab chiqarish bilan bog'landi. Jumladan, Farg'ona

pedagogika institutida fizika va ishlab chiqarish asoslari, muhandislik-pedagogika, agropedagogika, boshlang'ich ta'lim metodikasi singari yangi fakultetlar tashkil etildi. Yangi o'quv rejalarida talabalarning nazariy bilimlarini hayot bilan chambarchas bog'lashga alohida e'tibor berildi[6.15].

Respublikada maktablar uchun oliy ma'lumotli o'qituvchi kadrlarni tayyorlash borasida sezilarli ishlar amalga oshirildi. Birinchi navbatda pedagogik oliy o'quv yurtlari soni oshirildi. 1963-1964 o'quv yilida respublika maktablari uchun pedagog kadrlarni tayyorlash Toshkent, Samarqand davlat universitetlari va 11 ta pedagogika institutlari, 11 ta o'rta pedagogika o'quv yurtlari tomonidan amalga oshirilgan edi [2.527]. Oliy va o'rta ma'lumotli kadrlarni tayyorlashning yirik markazlari Toshkent, Samarqand shaharlari hisoblanib, bundan tashqari Andijon, Farg'ona, Nukus, Buxoro, Namangan, Urganch, Qarshi shaharlaridagi pedagogika institutlarida ham mutaxassis kadrlar tayyorlangan.

Pedagogika institutlarida, agropedagogika va injener pedagogika fakultetlarida ishlab chiqarish ta'limi darslarini o'tadigan o'qituvchilar tayyorlashga alohida e'tibor berilgan edi. Masalan, Toshkent, Buxoro, Farg'ona va Nukus pedagogika institutlari va shuningdek ba'zi boshqa institutlarda (politexnika, qishloq xo'jaligi, to'qimachilik instituti va boshqalarda) pedagog kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yilgan edi. 1961-yilda turli oliy o'quv yurtlarida ishlab chiqarish ta'limi beradigan 2300 o'qituvchi kadrlar tayyorlangan edi [7.7-8]. 1960-yillarda o'qituvchilarni turli kurs va seminarlarga talab etish ancha kengaydi. Faqat birgina o'qituvchilar malakasini oshirish institutlari pedagog kadrlar malakasini oshirishga 37940 pedagog xodimni torta olgan edi [8.21]. O'qituvchilarning malakasini oshirish masalasi maktab haqidagi qonunda belgilangan talablardan kelib chiqib amalga oshirilgan edi.

Oliy o'quv yurtlarida yangi-yangi fakultetlar ochila boshlandi. Oliy ma'lumotli kadrlarni yetkazishda kechki va sirtqi bo'limlarning faoliyati keng bo'ldi. 1966-1967 o'quv yilida oliy o'quv yurtlaridagi talabalar soni 1940-yilga nisbatan kechki bo'limda 23 barobar va sirtqi bo'limlarda 7,5 barobarga ortib ketgan edi [9.27-28]. Biroq bular miqdor ko'rsatkichlaridagi ayrim siljishlar edi. Lekin masalaning asosiy jihati – oliy ta'lim muassasalarini bitirib chiqayotgan mutaxassislarining sifati va saviyasi masalasida ko'plab muammolar mavjud edi. "Sotsializmning avzalligi"ni "ko'z-ko'z" qilish maqsadida asosiy e'tibor oliy o'quv yurtlarining sonini va unda o'quvchi talabalar sonini ko'paytirishga intilib, ta'limning sifati, zamonaviy texnika fanlarni talaba yoshlarga puxta o'rgatishga e'tibor qaratilmadi [3.424]. Bu esa oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashning jahon talablaridan jiddiy ortga qolishiga, mablag'larning behudaga sarflanishiga, mutaxassislardan ishlab chiqarishda samarasiz foydalanishga olib keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ўқитувчилар газетаси, 1958 йил 26 декабрь, жума. №103 (1319).

2. Ўзбекистон ССР тарихи. Қадимги даврлардан ҳозирги кунларгача. – Тошкент: Фан, 1974.
3. Шамсутдинов Р., Каримов Ш. Ўзбекистон тарихидан материаллар. – Андижон, 2004.
4. O'zbekiston Milliy arxivi (O'z MA), R-94-fond, 5-ro'yhat, 5674-ish.
5. Чориев А., Очилов М. Қашқадарё области. –Тошкент: Ўзбекистон, 1976.
6. O'z MA, R-94-fond, 7-ro'yhat, 3894-ish.
7. O'z MA, R-94-fond, 7-ro'yhat, 3478-ish.
8. O'z MA, R-94-fond, 7-ro'yhat, 3471-ish.
9. Насыров Р. Социальное развитие села Узбекистана (1965-1985). – Ташкент, 1994.